

Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?

Hilde DE RIDDER-SYMOENS*

De aanleiding voor het schrijven van deze bijdrage is de publikatie in 1988 van het biografisch repertorium van de prosopografische studie van J. Pycke, *Répertoire biographique des chanoines de Notre-Dame de Tournai, 1080-1300*, Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie 35 (Louvain-la-Neuve/ Bruxelles 1988). In 1986 was het beschrijvend gedeelte verschenen: *Le Chapitre Cathédral Notre-Dame de Tournai de la fin du XIe à la fin du XIIIe siècle. Son organisation, sa vie, ses membres*, Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie 30 (Louvain-la-Neuve/Bruxelles 1986). Dit laatste deel is in de *Handelingen* van 1987 besproken door Th. de Hemptinne.¹

De beide boekdelen van J. Pycke kunnen beschouwd worden als een prosopografische modelstudie. Om deze bewering te staven zal eerst een overzicht volgen van wat mijns inziens onder prosopografie moet verstaan worden. Aan het einde van dit overzicht zal dan nader toegelicht worden waarom de studie van J. Pycke als voorbeeld kan dienen.

Wat is prosopografie?

De etymologie van het woord is *prosopon graphein* of beschrijving van het aangezicht.²

* Bevoegdverklaard Navorsers NFWO-RUGent en hoogleraar middeleeuwse geschiedenis Vrije Universiteit Amsterdam.

¹ Th. de Hemptinne, Over kanunniken en intellectuelen in de middeleeuwen. Nota's bij recente publikaties aangaande kapittels, prosopografieën en dataverwerking, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 41 (1987) 195-199.

² Algemene literatuur over prosopografie: L. Stone, *Prosopography, Historical Studies Today*, ed. by F. Gilbert and S. Graubard (New York 1972) 107-140; ook gedrukt in *Daedalus*, 100 (1971) 76-99; T.F. Carney, *Prosopography: Pitfalls and Payoffs, The Phoenix*, 27 (1973) 156-179; G. Beech, *Prosopography, Medieval Studies, an Introduction*, ed. by J.M. Powell (Syracuse 1974) 151-183; D.J. Roorda, *Prosopografie, een onmogelijke wetenschap, Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 94 (1979) 212-225; G. Beech, *The Scope of Medieval*

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

Een prosopografie is een kollektieve of groepsbiografie waarin de eksterne karaktertrekken van een populatie die iets gemeenschappelijk heeft (beroep, sociale of geografische oorsprong, leeftijd, opvoeding, enz.) beschreven wordt. Aldus worden gemeenschappelijke kenmerken van een groep *actores* in de geschiedenis bloot gelegd. Een prosopografische studie is een studie die, vertrekkend van een vragenlijst, biografische gegevens verzamelt over een welomschreven groep mensen en op grond van deze verzamelde gegevens antwoorden vindt op historische vragen.

Het verschil met een biografie is dat deze laatste zich niet beperkt tot de eksterne karaktertrekken maar ook aandacht besteedt aan de motivatie van het handelen, psychologie, mentaliteit, enz. van de beschreven persoon. Prosopografie vormt echter een perfecte aanvulling voor een biografie en een genealogie omdat de persoon en familie beter in hun tijds kader kunnen geplaatst worden als de groep waarin het individu zich beweegt gekend is.³

In Duitsland maakt men een onderscheid tussen *Prosopographie* en *Historische Personenforschung*. Onder *Prosopographie* verstaat men een kollektieve biografie, nl. een verzameling van alle personen van een levenskring die naar ruimte en tijd omschreven is. Met *Historische Personenforschung* bedoelt men de bewerking en historische interpretatie van het prosopografisch materiaal, de syntese. Aldus is de *Prosopographie* als het ware een hulpwetenschap van de *Personenforschung*. De huidige Duitse prosopografen van de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd volgen de terminologie die gehanteerd wordt in de Angelsaksische landen, Frankrijk, België en Nederland: onder prosopografie wordt zowel de kollektieve biografie als de interpretatie verstaan.

Prosopografie als kollektieve biografie is dus een soort hulpwetenschap van de historicus, een gegevensverzameling. Dit bracht L. Stone - die zelf niet in de waarde van prosopografie gelooft, of althans geloofde - tot volgende polemische uitspraak in zijn artikel *Prosopography* van 1971⁴: "In terms of psychological motivation, these obsessive collectors of biographical information belong to the same category of anal-erotic males as the collectors

Prosopography, Medieval Prosopography, 1.1 (1980) 3-7; F. Lequin, De prosopografie, *Spiegel Historiae*, 20.12 (1985), 543-546; N. Bulst, Zum Gegenstand und zur Methode von Prosopographie, *Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography*, ed. by N. Bulst and J.-P. Genet (Kalamazoo 1986) 1-16.

³ Zie over de relatie biografie-prosopografie H. Millet, Notice biographique et enquête prosopographique, *La Prosopographie*. (noot 18), 87-111; H. Millet, L'ordinateur et la biographie ou la recherche du singulier, *Problèmes et Méthodes de la Biographie*. Actes du Colloque mai 1985 (Sources. Travaux Historiques, nr. 3-4; Paris, CNRS 1985) 115-127 en *De Biografie*, themanr. *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 15.1 (1989), en meer speciaal pp. 62, 71, 94.

⁴ L. Stone, *Prosopography* (noot 2), 49.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

of butterflies, postage stamps, or cigarette cards; all are by products of the Protestant Ethic". Stone twijfelt er nl. aan of prosopografie nieuwe inzichten verschaft; het is te elitair; er zijn teveel irrelevante en onregelmatige gegevens; het betreft uitsluitend eksterne kenmerken, zonder inzicht in de eigen dynamiek, psychologische of andere factoren. Vooreerst kan hiertegen ingeroepen worden dat prosopografie gekompliceerder is dan het bijeensprokkelen van biografische gegevens. Men dient zich te houden aan strikte en noodzakelijke regels wil men dat de kollektieve biografie historisch verantwoord is en zijn vruchten afwerpt. Verder blijft ook in een groepsbiografie het individu centraal staan. Ondertussen is de toepassing van de prosopografische methode al derwijze ver gevorderd dat meer kwalitatieve kenmerken kunnen achterhaald worden. Dit zal verder nog ter sprake komen.

Historiek

Het woord *prosopographia* duikt voor het eerst op in 1537 in de titel van een beschrijving over illustere personen. Verder werd het woord in de 19de eeuw bij oudhistorici gebruikt: *prosopographia seu index personarum omnium*. Het betreft lijsten van namen van personen in een bepaalde kontekst.⁵

Kollektieve biografieën zijn niet nieuw. Bekend zijn *De vita Caesarum libri octo* en *De viris illustribus* van Suetonius (±75-150)⁶, de heiligenlevens in de *Acta Sanctorum*⁷, de levensbeschrijvingen van kunstenaars door Giorgio Vasari (1511-1574)⁸ en Carel van Mander (1548-1606)⁹.

Het is thans pas zinvol om van prosopografie te spreken als de groep homogeen is en men deze verzamelt met het oog op het beantwoorden van bepaalde historische vragen; zoniet moet men eerder spreken van biografische woordenboeken rond een thema of men belandt in wat Stone het postzegelverzamelen noemt. De probleemstelling is dus essentieel. Het is inderdaad zo dat vele oudere biografische repertoria niet direkt voor een prosopografische studie kunnen gebruikt worden omdat voor elke biografie niet dezelfde gegevens zijn onderzocht. Het is derhalve onmogelijk om op een korrekte manier de gegevens te kwantificeren. Deze repertoria blijven

⁵ Zie noot 2.

⁶ M. Van Uytfanghe, L'individu et l'histoire : réflexions didactiques sur les "Douze Césars" de Suétone, avec deux extraits commentés du Divus Augustus (ch.94, 1-6 et ch.28), *Didactica Classica Gandensia*, red. J. Veremans & F. Decreus, 20-21 (Gent 1980-1981) 437-458.

⁷ Nog steeds lopende verzameling van heiligenlevens opgezet door de Bollandisten; het eerste deel verscheen te Antwerpen in 1643.

⁸ *Le vite dei più eccellenti pittori, scultori e architettori* (1550; 2de uitgebreide druk 1564-1568).

⁹ *Het Schilder-boeck* (Haarlem 1604; reprog. herdruk 1969).

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

natuurlijk nuttig voor het samenstellen van een kollektieve biografie (zie verder).

In de 20e eeuw werd prosopografie aanvankelijk vooral toegepast door oudhistorici en door institutionalisten van de Nieuwe Tijd. Oudhistorici legden gegevensbanken aan van senatoren, enz.¹⁰ De modernisten bestudeerden vooral personen die werkzaam waren in centrale instellingen of actief waren in politieke groeperingen. Toonaangevend hier is het werk van Sir Lewis Namier over de Engelse parlementsleden in de 17de eeuw en van zijn opvolgers¹¹. Dank zij de toepassing van de prosopografie kwamen zij tot nieuwe inzichten in politieke structuren en mechanismen van het Engelse politieke leven in de Nieuwe Tijd.

De volgende stap werd gezet door de vroegmediëvisten. In zijn universiteitsrede van 1957 vat G. Tellenbach de betekenis van prosopografie voor de kennis van de vroege middeleeuwen samen.¹² In wat men kan noemen de *Freiburger Schule* van G. Tellenbach werd vooral onderzoek gedaan naar de aristocratie in de Merovingische en Karolingische tijd.¹³ In de jaren zestig werd eerst te Mannheim, dan te Münster, in samenwerking met het *Deutsches Historische Institut* te Parijs een *Prosopographia regnorum occidentalium* (PROC) opgestart.¹⁴

Vanaf de jaren zeventig kwam de prosopografische methode in een stroomversnelling terecht en veranderde de benadering, dit om verschillende

¹⁰ Vroege voorbeelden: J. Kirchner, *Prosopographia Attica*, 2 dln. (Berlijn 1901-1903); *Prosopographia Imperii Romani saec. I. II. III.*, uitgegeven door de Berlijnse Akademie van Wetenschappen (editio altera Berlijn/Leipzig 1933-1970); wordt voortgezet. Zie algemeen: C. Nicolet, *Prosopographie et histoire sociale: Rome et l'Italie à l'époque républicaine*, *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 25 (1970) 1209-1228 en A. Chastagnol, *La prosopographie, méthode de recherche sur l'histoire du Bas-Empire*, *ibid.*, 1229-1235.

¹¹ L.B. Namier, *The structure of Politics at the Accession of George III* (Londen 1929); G. Aylmer, *The King's Servants: the Civil Service of Charles I, 1625-1642* (Londen 1961; herziene druk Londen 1974). Voor meer gegevens zie G. Aylmer, *Prosopography and Early Seventeenth-Century England*, *L'état moderne* (noot 19).

¹² G. Tellenbach, *Zur Bedeutung der Personenforschung für die Erkenntnis des frühen Mittelalters* (Freiburger Universitätsreden NF 25; Freiburg i. Br. 1957).

¹³ Voor een overzicht zie: J. Petersohn, *Personenforschung im Spätmittelalter*. Zu Forschungsgeschichte und Methode, *Zeitschrift für Historische Forschung*, 2 (1975) 2-3.

¹⁴ K.-F. Werner, *Prosopographia regnorum occidentalium* (PROC), *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*, 4 (1970) 418-421. In het jaarboek *Francia* van het Duits Instituut te Parijs wordt regelmatig verslag uitgebracht over de voortgang van het projekt.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

redenen. Vooreerst deed de invloed van de sociale wetenschappen met een nieuwe vraagstelling zich gelden. Daaraan kan men onvrede met de traditionele institutionele en politieke geschiedenis die als "mensvreemd" wordt ervaren koppelen. De opmars van de computer in de menswetenschappen samen met de nieuwe technieken van kwantificering en statistische verwerking maakten het mogelijk om massa's gegevens te verwerken.

Opvallende is de groeiende belangstelling voor de prosopografie bij mediëvisten. In de jaren zeventig werden reeds meerdere sekties tijdens de *Deutsche Historikertage* gewijd aan prosopografie¹⁵ en grepen er Duits-Franse historische ontmoetingen plaats die o.m. door N. Bulst georganiseerd werden en thans geofficialiseerd zijn in het Max Planck Institut für Geschichte te Göttingen. In beide activiteiten speelden en spelen nog de mediëvisten een vooraanstaande rol.¹⁶ De polemische uitspraken van L. Stone hebben het tij duidelijk niet doen keren. Rond 1980 zijn in meerdere centra werkgroepen opgericht die zich actief bezig houden met de prosopografische methode.

Te Kalamazoo (Michigan) zijn in 1980 B. Bachrach, G. Beech en J. Rosenthal gestart met een tijdschrift *Medieval Prosopography* dat zich zowel richt op theoretische en methodologische aspecten van de prosopografie als op de resultaten van onderzoek (*case-studies*). Voor verschillende landen zijn reeds overzichtsbibliografieën verschenen.¹⁷

Binnen de Centre National de Recherche Scientifique (CNRS) te Parijs is een afdeling opgericht die zich specifiek bezighoudt met prosopografie en informatica (groupe UA 1004, *informatique et politique*). Deze staat o.l.v. J.-Ph. Genet. De groep werkt nauw samen met de "Equipe de traitement automatique des sources du moyen âge" die het blaadje *Le médiéviste et l'ordinateur* uitgeeft. Beide organisaties hebben dan weer goede contacten met de departementen geschiedenis van de universiteiten van Regensburg (G. Lottes) en van Bielefeld (N. Bulst). In Bielefeld werd in 1982 het eerste van

¹⁵ Bijvoorbeeld 'Personenforschung im Spätmittelalter'. Sektionsbeiträge zum 30. Deutschen Historikertag Braunschweig 1974 gepubliceerd in *Zeitschrift für Historische Forschung*, 2 (1975) 1-42; *Prosopographie als Sozialgeschichte? Methoden personengeschichtlicher Erforschung des Mittelalters*. Sektionsbeiträge zum 32. Deutschen Historikertag Hamburg 1978, mit einem Bericht über das Kommentierte Quellenwerk zur Erforschung der Personen und Personengruppen des Mittelalters 'Societas et Fraternitas' (München 1978).

¹⁶ K. Schmid, *Prosopografische Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, Aspekte der Historischen Forschung in Frankreich und Deutschland. Schwerpunkte und Methoden* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 39; Göttingen 1981) 54-78.

¹⁷ Een bibliografisch overzicht van prosopografische studies in de Nederlanden vanaf 1970 wordt voor dit tijdschrift voorbereid door de afdeling middeleeuwse geschiedenis van de Vrije Universiteit Amsterdam.

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

een reeks colloquia over prosopografie georganiseerd.¹⁸ Het tot nu laatste in de reeks had plaats te Parijs in oktober 1991.¹⁹ Ook binnen de CNRS heeft het *Institut d'histoire moderne et contemporaine* in 1979 een project opgestart met het doel een prosopografie samen te stellen van de Franse elites van de 16de tot de 20ste eeuw. In dit kader verscheen in 1980 het boek *Prosopographie des élites françaises (XVI-XXe siècles). Guide de recherche* dat zeker voor de late middeleeuwen waardevolle informatie bevat.

In Engeland wordt op een minder gesystematiseerde basis en op minder groots opgezette wijze veel prosopografisch werk verricht. In België en Nederland wordt de laatste jaren vooral onder mediëvisten heel wat prosopografisch onderzoek gedaan. Het geheel moet nog in kaart gebracht worden.²⁰

Ondertussen blijven congressen, colloquia, ronde tafels enz. over dit thema populair. Uit de publikatie van de akten van deze bijeenkomsten blijkt hoe de belangstelling voor de prosopografische methode zich de laatste jaren stelselmatig uitbreidt en hoe ze de meest diverse domeinen van de geschiedvorsing bestrijkt (zie verder).

Vormgeving

Er bestaan meerdere vormen van prosopografische verwerking, afhankelijk van de doelgroep en het bronnenbestand. De ene werkt met uitgebreide biografieën, de andere met lijsten van personen die slechts een of meerdere gemeenschappelijke kenmerken vertonen.

¹⁸ De akten van deze colloquia werden gepubliceerd: *Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography*. Proceedings of the First International Interdisciplinary Conference on Medieval Prosopography, University Bielefeld, Dec. 1982, ed. by N. Bulst and J.-Ph. Genet (Kalamazoo 1986) (Review article (meerdere auteurs) in: *Medieval Prosopography*, 8.2 (1987) 41-84); *Prosopographie et genèse de l'état moderne*. Actes de la table ronde organisée par le CNRS et l'Ecole Normale Supérieure de Jeunes Filles, Paris, oct. 1984, éd. par F. Autrand (Collection de l'Ecole Normale Supérieure de Jeunes Filles 30; Paris 1986); *Informatique et prosopographie*. Actes du colloque de Paris, oct. 1984, éd. par H. Millet (Parijs 1985); *La Prosopographie. Problèmes et méthodes*. Actes du colloque de Rome, déc. 1985, gepubliceerd in *Mélanges de l'Ecole Française de Rome. Moyen Age - Temps Modernes*, 100.1 (1988) 7-288.

¹⁹ *L'état moderne et les élites : apports et limites de la méthode prosopographique*. Actes du colloque de Paris, octobre 1991, éd. par J.-Ph. Genet et G. Lottes (Parijs 1992).

²⁰ Voor publikatie in *Medieval Prosopography* stelt de afdeling middeleeuwen van de Vrije Universiteit Amsterdam een bibliografisch overzicht samen over prosopografische studies die in de Lage Landen vanaf 1970 gepubliceerd zijn.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

Prosopografische studies kan men in verschillende publikatievormen aantreffen:

(1) Alleen biografische lijsten worden gepubliceerd, zonder commentaar; men bekomt een soort biografisch woordenboek; er bestaat een groot onderscheid tussen biografische repertoria die al dan niet zijn opgesteld voor prosopografische doeleinden²¹. De meeste bestaande biografische repertoria kunnen niet als prosopografie gebruikt worden omdat ze niet gekoncipieerd zijn op grond van een strikte vragenlijst. De samenstellers van de biografieën hebben - meestal op grond van eigen interesses - bepaalde aspecten van het individu belicht en andere weggelaten. Zo is het jammer dat de biografieën in de *Contemporaries of Erasmus*²² niet volgens een vast schema zijn opgesteld. Dit driedelig biografisch repertorium bevat levensbeschrijvingen - voor zover mogelijk - van alle in Erasmus' geschriften vermelde personen. Het dient ter ondersteuning van de Engelse vertaling van het verzameld werk van Erasmus dat in Toronto op stapel staat. Omdat de biografieën niet volgens de vereiste criteria (zie verder) zijn opgesteld is het repertorium niet bruikbaar voor echt prosopografisch onderzoek. Ze verschaffen wel het ruwe materiaal waarmee een kollektieve biografie kan samengesteld worden.

(2) Syntese studies die gebaseerd zijn op een volledige of op partiële kollektieve biografieën worden in boek- of artikelvorm gepubliceerd zonder dat het basismateriaal wordt opgenomen.²³

(3) De biografieën en de syntese of commentaar worden gepubliceerd, in één band of in twee separate banden; men treft synteses aan van zeer summier tot zeer uitgebreid.²⁴

²¹ Voorbeeld: P.-J. Schuler, *Notare Sudwestdeutschlands: ein prosopographisches Verzeichnis für die Zeit von 1300 bis ca 1520* (Stuttgart 1987); C.M. Ridderikhoff, H. De Ridder-Symoens & D. Illmer, *Premier Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne université d'Orléans (1444-1546), 2e partie: Biographies des étudiants, vol. I, 1444-1515* (Leiden 1978); vol. II, 1516-1546 (Leiden 1980); vol. III, *Tables* (Leiden 1985). G. Knod, *Deutsche Studenten in Bologna, 1289-1562. Biographischer Index zu den Acta nationis Germanicae Universitatis Bononiensis* (Berlin 1899) is niet bruikbaar als basis voor een prosopografische onderzoek.

²² *Contemporaries of Erasmus. The collected works of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, ed. P.G. Bietenholz & Th.B. Deutscher, 3 vol. (Toronto 1985-1986).

²³ Voorbeelden: W.Th.M. Frijhoff, *La société néerlandaise et ses diplômés, 1575-1814. Une recherche sérielle sur le statut des intellectuels à partir des registres universitaires* (Amsterdam/Maarssen 1981); K. Park, *Doctors and Medicine in Early Renaissance Florence* (Princeton, N.J. 1985); L. Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence* (Princeton N.J. 1968).

²⁴ Voorbeelden: S. Stelling-Michaud, *L'université de Bologne et la pénétration des droits romains et canonique en Suisse aux XIIIe et XIVe siècles* (Travaux d'Hum. et de Ren. XVII; Genève 1955) en S. Stelling-Michaud, *Les juristes suisses à Bologne (1255-1330)* (Travaux d'Hum. et Ren. XXXVIII;

Metode

Prosopografische studies over de oudheid of de vroege middeleeuwen vertonen hele andere karaktertrekken dan die over de late middeleeuwen, de nieuwe en nieuwste tijd. De vroegmiddeleeuwse prosopografen hebben belangrijke methodologische discussies gevoerd over mogelijkheden, bronnen, computergebruik. Zij hebben eigen technieken ontwikkeld met een specifieke vraagstelling en een aparte samenstelling van de bestanden.²⁵ Prosopografen van de periode na 1100 hebben zich veel minder ingelaten met grote methodologische vraagstukken. Het onderzoek gebeurt pragmatischer. Teoretische vragen komen voornamelijk aan bod in de discussies die volgen op de lezingen tijdens colloquia en dergelijke. Uitgevoerde studies krijgen dikwijls een voorbeeldfunctie. Dit betekent echter niet dat er geen nood is aan methodologische reflectie terzake.²⁶ Wat hier volgt heeft hoofdzakelijk betrekking op de periode na 1100.

Een goede prosopografie moet aan verschillende criteria voldoen.

(1) Essentieel voor een goede prosopografische studie is de vraagstelling: wat wil men onderzoeken met de hulp van de prosopografische methode? Van de vraagstelling hangt af welke biografische gegevens men gaat verzamelen.

(2) De onderzoeksgroep (populatie) moet goed omschreven en afgelijnd worden, geografisch, kronologisch en tematisch. Er is onder prosopografen al heel wat gediscussieerd over de aard van onderzoeks- of doelgroepen. Iedere populatie komt niet in aanmerking. Zo is het gemakkelijk om een beroepsgroep (bvb. raadsheren, stadsgeneesheren, professoren, notarissen, pastoors) te bestuderen. Veel moeilijker wordt de preciese omschrijving van

Genève 1960). P.-J. Schuler, *Geschichte des südwestdeutschen Notariats. Von seinen Anfängen bis zur Reichnotariatsordnung von 1512* (Veröffentlichung des Alemannischen Instituts Freiburg/Br. 39; Baden 1976) en P.-J. Schuler, *Notare Südwestdeutschlands: ein prosopographisches Verzeichnis für die Zeit von 1300 bis ca 1520* (Stuttgart 1987). C. Renardy, *Le monde des maîtres universitaires du diocèse de Liège 1140-1350. Recherches sur sa composition et ses activités* (Bibl. Fac. Phil. et Lettres de l'Univ. de Liège, fasc. CCXXVII; Parijs 1979) en C. Renardy, *Les maîtres universitaires dans le diocèse de Liège. Répertoire biographique 1140-1350* (Bibl. Fac. Phil. et Lettres de l'Univ. de Liège, fasc. CCXXXII; Parijs 1981). De beide delen van Pycke hier besproken.

²⁵ Zie bijvoorbeeld K. Schmid, Programmatisches zur Erforschung der mittelalterlichen Personen und Personengruppen, *Frühmittelalterlichen Studien*, 8 (1974); G. Althoff, Unerforschte Quellen aus quellenarmer Zeit (IV): Zur Verflechtung der Führungsschichten in den Gedenkquellen des frühen zehnten Jahrhunderts, *Medieval Lives* (noot 18), 37-71.

²⁶ In april 1992 zal aan de Vrije Universiteit Amsterdam een ronde tafel gehouden worden over mogelijkheden en beperkingen van het computergebruik bij prosopografische studies. Op grond van case-studies die thans in Nederland en Vlaanderen lopen, zal getracht worden om tot meer algemene uitspraken te komen. De akten zullen worden gepubliceerd.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

een sociale groep (edellieden, boeren, ambachtslieden, burgerij, marginalen enz.), ook al beperkt men het geografisch kader (een stad of dorp, een heerlijkheid, een provincie enz.).

(3) Het is noodzakelijk een voorstudie te maken van de beschikbare bronnen om zeker te zijn dat voldoende gegevens kunnen gevonden worden om het onderzoek relevant te maken. Op die bronnen moet de historische kritiek zorgvuldig toegepast worden. Niet alle bronnen lenen zich tot prosopografische verwerking. Het gebruik van gediversifieerde bronnen is noodzakelijk; zich beperken tot één bron kan leiden tot foutieve interpretaties. Naast seriële, kwantitatieve bronnen, gebruikte men ook liefst meer kwalitatieve bronnen (testamenten, ikonografie, persoonlijke geschriften, enz.). Bij het gebruik van bestaande biografische repertoria voor de samenstelling van de gegevensbank moet eerst de kwaliteit van die repertoria nagegaan worden.

(4) Alle biografieën moeten volgens eenzelfde model worden samengesteld, model dat gebaseerd is op een vragenlijst. Als men de computer inschakelt is een strikte afbakening van velden absoluut noodzakelijk, maar ook bij een ambachtelijke verwerking levert alleen een strikte opbouw van de levensbeschrijving goede resultaten op.

Al naargelang de vraagstelling gaat men gegevens verzamelen over:

- juiste naamgeving met varianten
- levensdata
- geografische data
- antecedenten, ouders, broers en zusters
- uitgebreide familie
- sociaal milieu
- sociale status (geestelijke, leek)
- jeugd en opvoeding
- (universitaire) studies
- huwelijk en descendenten
- titel en bezit
- materiële positie
- carrière
- intellectuele activiteiten
- kulturele activiteiten
- sociale activiteiten
- vriendenkring (netwerk)
- ikonografie
- enz.

(5) De gegevens uit het biografisch repertorium worden vervolgens gegroepeerd en geordend, statistisch verwerkt en geïnterpreteerd. Ze kunnen

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

aangevuld worden met gegevens van meer kwalitatieve aard en verwerkt in de eindsyntese.

Bij de statistische verwerking -met of zonder computer- steunt men op de ingevoerde bronnengegevens, niet meer op de originelen. Zorgvuldig omgaan met de bronnen is dus een vereiste. De kwantitatieve interpretatie van het statistisch materiaal laat toe de interne coherentie te ontdekken. Vervolgens zoekt men naar korrelaties tussen verschillende individuele gegevens en naar verschillen om hieruit significante elementen te destilleren. Aangezien een groep meer is dan een optelsom van individuen moet er nagegaan worden welke elementen kunnen binden (verwantschap, leenmanschap, patronage, broederschap, kollegialiteit enz.) en moet men zoeken naar mechanismen binnen de groep. De bekomen gegevens moeten ingekaderd worden in het (kronologisch) verloop van de geschiedenis en geplaatst in hun historische kontekst. De eindgegevens kunnen dan als basis dienen voor allerlei, meer gedetailleerde kwalitatieve studies. Als men beschikt over geschikte bronnen en over een uitgewerkte vragenlijst is het mogelijk om meer kwalitatieve gegevens via het databestand te achterhalen, zo bijvoorbeeld sociaal prestige, politieke trouw (*fidélité*) en waardeoordelen (via naamgeving, titulatuur, ikonografie), religieuze en sociale attitudes (via testamenten), intellectuele en kulturele belangstelling (maecenaat, boekenbezit, korrespondentie).

Bij het maken van een prosopografische studie kan men de hulp invoeren van: (1) *antropologen* voor de studie van kollektief gedrag, de rol van familie, parentela, netwerken, enz.; (2) *naamkundigen* voor de achtergronden en systemen van naamgeving²⁷; dit is zeker belangrijk voor onderzoek over de vroege middeleeuwen; (3) *genealogen* hebben reeds heel wat biografisch feitmateriaal verzameld; ze zijn ook bedreven in het opstellen van stambomen; (4) bij *demografen* kan men te rade gaan voor een inzicht in familiestructuren, levensverwachting en mortaliteit, gezinsplanning, enz.²⁸ (5) *informatici* kunnen computer ondersteuning geven en aangepaste programma's uitwerken; computers zijn immers essentieel bij het samenstellen van grote databestanden²⁹; (6) statistici kunnen waardevolle informatie geven m.b.t. de statistische verwerking van grote massa's en de interpretatie op grond van statistisch verantwoorde steekproeven.

²⁷ G. Lind, Name giving styles and the perception of social reality, *L'état moderne* (noot 19).

²⁸ C. Klapisch-Zuber, Quelques réflexions sur les rapports entre prosopographie et démographie historique, *Medieval Lives* (noot 18), 29-35.

²⁹ Voor een algemeen recent overzicht en uitvoerige bibliografie zie R.W. Mathisen, Medieval Prosopography and Computers: Theoretical and Methodological Considerations, *Medieval Prosopography*, 9.2 (1988) 73-128.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

Beperkingen

Er zijn allerlei beperkingen verbonden aan prosopografisch onderzoek. Vooreerst is het samenstellen van een biografisch repertorium zeer arbeidsintensief en dikwijls saai.

Omvangrijke populaties kunnen slechts bestudeerd worden in team verband en men moet de beschikking hebben over een technische infrastructuur: hard- en software, ondersteuning van statistici en informatici. Dit impliceert dat voor omvangrijke populaties kollektief onderzoek noodzakelijk is; als individueel onderzoeker, zonder infrastructuur, kunnen alleen kleine groepen onderzocht worden.

Men blijft afhankelijk van de beschikbare bronnen; daarom komen hoofdzakelijk elites in aanmerking voor prosopografisch onderzoek. Het zijn zij die in de bronnen voorkomen, zij bevolken de instellingen en zij hebben allerlei sporen nagelaten. Armen en marginalen moeten als een anonieme massa bestudeerd worden, als een kollektiviteit zonder individuele gezichten.

Vooraf voor de middeleeuwen met zijn beperkt aantal bronnen is het moeilijk om alle velden (variabelen) terug te vinden, waardoor de records onvolledig zijn; voor grotere bestanden kunnen met de hulp van statistische methodes en probabiliteitsberekeningen echter goede resultaten bekomen worden.

Historische relevantie

Al te dikwijls worden geïndividualiseerde gevallen waarover men (toevallig) over voldoende informatie beschikt veralgemeend. Dit maakt de resultaten ongeloofwaardig. Een kollektieve biografie daarentegen levert voldoende, op een analoge wijze behandelde gevallen op om veralgemeningen toe te laten. Een prosopografisch bewerkte populatie vormt de ideale achtergrond waarbinnen het individu geplaatst kan worden, dat aldus meer grijpbaar wordt.

Dank zij de prosopografie kunnen vele disparate of onvolledige gegevens samengebracht worden. In hun kontekst geplaatst, en in het geheel van een databestand, krijgen deze losse gegevens betekenis. Prosopografische studies over de vroege middeleeuwen steunen allemaal op fragmentaire gegevens. De basis van het bestand bestaat uit niet veel meer dan namen van personen. Door een combinatie van allerlei soorten gegevens komt men meer te weten over die personen dan gedacht. Voor de late middeleeuwen vormt de studie van Philippe Hamon over het lager personeel van financiën onder de Franse koning Frans I hier een mooi voorbeeld van.³⁰ Dank zij de prosopografie kon

³⁰ Ph. Hamon, *Le personnel financier subalterne sous François Ier: coeur ou marge de l'administration monarchique? Les apports de la prosopographie, L'état moderne* (noot 19).

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

deze beroepsgroep, waarvan de individuen nauwelijks sporen hebben nagelaten, gereconstrueerd en getypeerd worden.

Het bestuderen van populaties over een langere periode laat toe algemene trends te ontdekken, de *longue durée*. Grotere groepen worden in hun historische kontekst geplaatst, "milieu's" worden geschetst, toevallige varianten verdwijnen.

Recente studies tonen dat het mogelijk is meer kwalitatieve gegevens in een prosopografische studie te verwerken dan aanvankelijk gedacht. De vragen die men met dit doel stelt zijn erg ingewikkeld. Een artisanele bewerking van het materiaal en de combinatie met kwalitatieve, meer geïndividualiseerde gegevens leveren meer op dan een louter kwantitatieve bewerking met de computer. De meeste resultaten heeft men wellicht geboekt met netwerkonderzoek (zie elders).³¹

Domeinen van onderzoek

De domeinen van onderzoek zijn quasi onbepikt. Wat hier verder aan bod komt is zeker onvolledig. Door de verfijning van de technieken en de aanpassing van de vraagstelling worden steeds meer historische vragen "prosopografisch" behandeld. De voorbeelden die verder zullen volgen zijn louter illustratief; ze streven geen volledigheid na.

1) Sociale en mentaliteitsgeschiedenis

Binnen het onderzoek naar de werking en samenstelling van maatschappij en instellingen (de sociografie) zoekt men naar verbanden, relaties en structuren die mensen uit een welomschreven groep binden. Aldus krijgt men een beter inzicht in structuren en mechanismen van een gemeenschap en in de dagelijkse werking. Men streeft naar een beter inzicht in kollektief gedrag.³² Belangrijk in dit verband is het onderzoek naar patronage en netwerkvorming.³³ Hoe belangrijk die netwerkvorming is werd voor het eerst

³¹ R. Asch, Courtiers, Patronage and Faction in Early Stuart England. The Caroline Court and the Limits of Prosopography (c. 1625-40), *L'état moderne* (noot 19); W. Reinhard & W. Weber, Power Elites of Augsburg and Rome 1500-1600. Experiences with Prosopographical Research, *L'état moderne* (noot 19).

³² De bijdrage van M. Corbier, Pour une pluralité des approches prosopographiques, *La prosopographie* (noot 18) 187-197, laat voor de Romeinse Oudheid goed de diverse stappen in het prosopografisch onderzoek zien: van het seriële onderzoek naar individuen, over een analyse van de *gentes* naar een rekonstruktie van het sociaal milieu.

³³ Over netwerken en patronage bestaat reeds een uitgebreide literatuur. Meer theoretische beschouwingen in: W. Reinhard, *Freunde und Kreaturen. "Verflechtung" als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600* (Schriften der Philosophischen Fachbereiche der

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

door Sir Lewis Namier aangetoond in zijn studie *The Structure of Politics at the Accession of George III* (Londen 1929). Hij beschrijft daarin de verwantschap, relaties, patronage, ellebogenwerk, enz. die bestonden tussen de leden van de Engelse aristocratie en van het House of Commons onder de Hannoverers. Deze benadering wijkt sterk af van de traditionele instellingengeschiedenis die meer normerend en teoretisch is.

Van sociale groepen worden de sociale identiteit (rangen, standen en klassen) en de mogelijkheden van sociale mobiliteit onderzocht.³⁴ Er werd reeds gezegd waarom dergelijk onderzoek hoofdzakelijk voor elites gedaan wordt. Dank zij de verfijning van de methodologie en vooral van de vraagstelling kan het onderzoek uitgebreid worden naar de lagere sociale lagen van de maatschappij.

2) Professionele geschiedenis

De geschiedenis van beroepsgroepen leent zich bij uitstek voor prosopografisch onderzoek.

In de medische sektor is vrij veel onderzoek gedaan naar *doctores medicinae* (akademisch gevormde artsen), chirurgijns, barbiers.³⁵

Universität Augsburg 14; München 1979). Bundels: Y. Durand (éd.), *Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne, Hommage à Robert Mousnier* (Paris 1981) en A. Maçzak (ed.), *Klientelsysteme im Europa der Frühen Neuzeit*, (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 9; Oldenbourg 1988); W.P. Blockmans, *Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden*, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 11 (1985) 231-247.

³⁴ Zie voorbeelden in Part IV. *Prosopography of Social Groups in Town and Countryside* van *Medieval Lives* (noot 18), 201-242. De *Werkgroep Elites* aan de R.U. Leiden doet veel aan prosopografie. Een systematische uitgave van het verzameld prosopografisch materiaal over de Gentse elite in de vorm van een data-bank (on line ter beschikking via de *medieval and early modern data bank* gehuisvest in de Rutgers-university, New Jersey) wordt door M. Boone (NFWO-Univ. Gent) voorbereid, in samenwerking met I. Schoups (ARA Brussel) en M. Van den Noortgate (Univ. Gent).

³⁵ E. Wickersheimer, *Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age*, 2 vols. (Paris 1936); nouvelle édition sous la dir. de G. Beaujouan (Paris 1979); supplément par D. Jacquart (Paris 1979). Hoewel niet als een prosopografie opgezet heeft dit repertorium geleid tot interessante gegevens over deze beroepsgroep in D. Jacquart, *Le milieu médical en France du XIIe au XVe siècle* (Genève 1981). Meer problemen geeft het biografisch repertorium van Lindeboom (G.A. Lindeboom, *Dutch Medical Biography. A Biographical Dictionary of Dutch Physicians and Surgeons 1475-1975*, Amsterdam 1984) De biografieën zijn te ongelijk om als basis voor een prosopografische studie te dienen. De studie van K. Park, *Doctors and Medicine in Early Renaissance Florence* (Princeton, N.J. 1985) draagt een prosopografische stempel.

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

Over juristen zijn er wellicht de meeste prosopografische studies voorhanden; deze staan dikwijls in verband met studies over instellingen. In meerdere landen worden grote databestanden aangelegd, zo bijvoorbeeld in Duitland, Spanje en Portugal.³⁶

Over drukkers zijn meerdere repertoria verschenen, zij het dat deze niet met prosopografische doeleinden zijn samengesteld.³⁷ Dit is wel het geval met de studies van J. Briels over Zuidnederlandse migranten in het Noorden. Naast drukkers werden ook kunstenaars en schoolmeesters doorgelicht.³⁸

Naast schoolmeesters en -meesteressen³⁹ komen uiteraard allerlei andere beroepsgroepen in aanmerking, zoals pastoors⁴⁰, notarissen⁴¹,

³⁶ Reeds in de 19de eeuw had de Oostenrijker A. Luschin von Ebengreuth een database *avant-la-lettre* samengesteld van alle juristen uit het Duitse Rijk die in Italië hadden gestudeerd (zie hierover H. De Ridder-Symoens, Deutsche Studenten an italienischen Rechtsfakultäten. Ein Bericht über unveröffentlichtes Quellen- und Archivmaterial, *Jus commune*, 12 (1984) 287-315). Nauw hierbij aansluitend stelt een ploeg o.l.v. F. Ranieri in het Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte te Frankfurt/Main biografische repertoria samen van de Duitse geleerde juristen (zie hierover F. Ranieri, From Status to Profession: the Professionalization of Lawyers as a Research Field in Modern European Legal History, *Journal of Legal History*, 10.2 (1989) 180-190. Vertaling van: Vom Stand zum Beruf. Die Professionalisierung des Juristenstandes als Forschungsausgabe der europäischen rechtsgeschichte der Neuzeit, *Ius commune*, 13 (1985) 83-105). Voor analoge projecten in het Iberisch Schiereiland zie A. Pérez Martín, Proyecto de un "Corpus Iuristarum Hispanorum", *Anuario de Historia del derecho Español* 51 (1981) 859-862 en C. Araujo, P. Cardim et A.M. Hespanha, Les juristes portugais de l'Ancien Régime: une banque de données prosopographiques, *L'état moderne* (noot 19).

³⁷ A. Rouzet, *Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs belges des XVe et XVIe siècles* (Collection du Centre du Livre, 3; Den Haag 1975). De *Thesaurus 1473-1800. Nederlandse boekdrukkers en boekverkopers. Met plaatsen en jaren van werkzaamheid*, red. J.A. Gruys & C. de Wolf (Bibliotheca Bibliographica Neerlandica 28; Den Haag 1989) is daarentegen slechts een lijst die als basis kan dienen voor het opzetten van een prosopografie.

³⁸ J. Briels, *Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden omstreeks 1570-1630. Een bijdrage tot de kennis van de geschiedenis van het boek*. Met in bijlage bio- en bibliografische aantekeningen betreffende Zuid- en Noordnederlandse boekdrukkers, uitgevers, boekverkopers, lettergieters etc., en andere documenten (Bibliotheca Bibliographica Neerlandica 6; Den Haag 1974); J. Briels, Zuidnederlandse onderwijskrachten in Noordnederland 1570-1630. Een bijdrage tot de kennis van het schoolwezen in de Republiek, *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, 14 (1972) 89-169, 277-298; 15 (1973) 114-149, 263-297; J. Briels, *Vlaamse schilders in de Noordelijke Nederlanden in het begin van de Gouden Eeuw* (Antwerpen 1990).

³⁹ N. Orme, English Schoolmasters, 1100-1500, in: *Medieval Lives* (noot 18) 303-312.

⁴⁰ In A.-J. Bijsterveld, Analyse prosopographique du clergé paroissial comme groupe professionnel: le Brabant du Nord aux XVe et XVIe siècles,

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

ambachtsmeesters, handelaars⁴², stedelijke, provinciale en centrale ambtenaren⁴³, enz.

Elke geschiedenis van een universiteit bevat een hoofdstuk over professoren, de beroemdste wel te verstaan. Als groep zijn ze nog onvoldoende bestudeerd.⁴⁴ In Frankrijk is wel een projekt gestart voor de 19de en 20ste eeuw.⁴⁵ Ook het onderzoek van W. Weber over Duitse hoogleraren geschiedenis in de 19de en 20ste eeuw toont de mogelijkheden van dergelijk onderzoek.⁴⁶ Voor de middeleeuwen is de studie van de professoren als beroepsgroep zeer gekompliceerd. Professoren waren dikwijls geestelijken (regulieren en sekulieren); ze kumuleerden hun ambt met andere ambten (als jurist, arts, teoloog, raadsheer); het professoraat is dikwijls maar een stap in de politieke of administratieve carrière.

3) Politieke en institutionele geschiedenis

Politiek wordt gemaakt door mensen; instellingen veranderen traag; mensen en opinies wijzigen zich sneller; de spanning tussen beide is voorwerp van onderzoek. Wanneer men mekanismen van opstanden bestudeert moet men de leiders ervan kennen: origine, opleiding, sociaal milieu, ideologie, strategie enz. Hoe verlopen politieke wisselingsregimes? Grijpt er dan een wisseling van personeel, van machthebbers plaats. W. Blockmans heeft dergelijk onderzoek uitgevoerd voor de jaren 1477 (dood van Karel de

L'état moderne (noot 19) stelt de auteur zijn promotieonderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam voor.

⁴¹ Over notarissen bereidt A. van den Bichelaer aan de Vrije Universiteit Amsterdam een proefschrift voor. Een ander voorbeeld over notarissen: H. Saradi-Mendelovici, *Notes on a Prosopography of Byzantine Notaries, Medieval Prosopography*, 9.2 (1988) 21-49 en Schuler, *Notare* (noot 24).

⁴² Zie noten 66-68.

⁴³ Zie voor de Nederlanden de voorbeelden gegeven in: H. De Ridder-Symoens, *Possibilités de carrière et de mobilité sociale des intellectuels-universitaires au moyen âge*, in: *Medieval Lives* (noot 18) 343-357; H. De Ridder-Symoens, *"Tot nut of onnut van 't algemeen". De functie van de universiteit in de Middeleeuwen*, Inaugurale rede Vrije Universiteit Amsterdam, 9 oktober 1986 (Amsterdam 1987).

⁴⁴ J. Verger, *Peut-on faire une prosopographie des professeurs des universités françaises à la fin du moyen âge?* *La Prosopographie*. (noot 18) 55-62. Een aanzet tot een meer globale aanpak vindt men bij J. Roegiers, *Professorencarières aan de Oude Universiteit Leuven, Liber Amicorum Dr. J. Scheerder*, red. A. Jans e.a. (Leuven 1987) 227-240.

⁴⁵ C. Charle, *Une enquête en cours: le dictionnaire biographique des universitaires français aux XIXe et XXe siècles*, *La Prosopographie*. (noot 18), 63-68.

⁴⁶ W. Weber, *Biographisches Lexicon zur Geschichtswissenschaft in Deutschland, Oesterreich und der Schweiz. Der Lehrstuhlinhaber für Geschichte von den Anfängen des Faches bis 1970* (Frankfurt a.M. 1984).

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

Stoute) en 1482 (dood van Maria van Boergondië).⁴⁷ Aan de Universiteit van Gent werden twee proefschriften gewijd aan de politieke regimewisselingen in de Zuidelijke Nederlanden tussen ±1790 en ±1850 (achtereenvolgens Oostenrijks, onafhankelijk, Frans, Oostenrijks, Frans, Hollands, Belgisch).⁴⁸ Het ware wenselijk dat een dergelijk onderzoek meer systematisch en grondig zou gedaan worden voor de periode van de Nederlandse Opstand.

Wellicht het meeste prosopografisch onderzoek wordt thans verricht m.b.t. staatsvorming. De reeds geciteerde afdelingen van de CNRS hebben twee colloquia gewijd aan prosopografie en staatsvorming.⁴⁹ Dank zij het prosopografisch onderzoek krijgt men meer greep op de mensen achter de schermen; de netwerken en het patronagesysteem spelen daarbij een essentiële rol. Het prosopografisch onderzoek in dit aandachtsveld is al dermate ver gevorderd en verfijnd dat ook kwalitatieve gegevens over de te onderzoeken personen bijeengebracht worden en kwantitatief verwerkt. Meestal echter wijdt de auteur een apart hoofdstuk(ken) aan meer kwalitatieve aspecten die dan op een meer traditionele manier nagezocht zijn.⁵⁰

⁴⁷ W.P. Blockmans, *Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens de periode van de regimewisselingen : het laatste kwart van de 15de eeuw, Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen van België* (Brussel 1977) 92-103.

⁴⁸ H. Balthazar, *Het sociaal-politiek wisselingsproces op het einde van de 18de eeuw. Casus: de Gentse collatie, instrument van politieke doorbraak* (onuitgegeven proefschrift Univ. Gent 1970); H. Balthazar, *Het komen en gaan van het politieke personeel in de Zuidelijke Nederlanden doorheen tien regimewisselingen (1787-1848)* (O.S.G.G. Postgraduate onderwijs in de recurrente geschiedenis 6; Gent 1978). L. François, *Elite en gezag. Analyse van de Belgische Elite in haar relatie tot de politieke regimewisselingen, 1785-1835, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 18 (1986) 537-540, samenvatting van het proefschrift.

⁴⁹ Bundels: *Prosopographie et genèse de l'état moderne*, éd. par F. Autrand (Collection de l'École Normale Supérieure de Jeunes Filles 30; Parijs 1986) en *L'état moderne et les élites : apports et limites de la méthode prosopographique*. Actes du colloque de Paris, octobre 1991, éd. par J.-Ph. Genet et G. Lottes (Parijs 1992).

⁵⁰ Zie een voorbeeld van geïntegreerd onderzoek ter zake bij M. Boone, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der letteren, jg. 52, nr. 133, (Brussel, 1990), passim. Twee deelaspecten (elk gebaseerd op aparte prosopografische lijsten) werden behandeld in M. Boone, *Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas moyen âge. Le cas gantois pendant la période bourguignonne*, *Revue du Nord*, 70 (1988) 477-486 en M. Boone, *Triomferend privé-initiatief versus haperend overheidsoptreden ? Over pachters van indirecte belastingen in laatmiddeleeuwse steden*, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 15 (1989) 122-134.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

Instellingengeschiedenis leent zich bij uitstek voor prosopografisch onderzoek. Her en der worden instellingen en vooral de leden die haar bevolken onder de loep genomen. Ook bij studies die verschenen zijn voor 1970 werden reeds biografische lijsten in bijlage gegeven.⁵¹ De meer recente benadering van de instellingen en van haar leden draagt de stempel van de prosopografie. De nieuwe tijden krijgen in dit verband meer belangstelling dan de middeleeuwen. Nochtans is het zeer goed mogelijk middeleeuwse instellingen prosopografisch door te lichten, zoals enkele recentere studies bewijzen.⁵²

4) Religieuze geschiedenis

Kerkelijke elites zijn een zeer dankbaar terrein voor prosopografisch onderzoek, de Romeinse curie, bisschoppelijke curies, katedraalkapittels.⁵³ Allerlei andere religieuze gemeenschappen, kloosters, broederschappen, de Duitse Orde,⁵⁴ enz. zijn bij uitstek geschikt om prosopografisch door te lichten.

Ook de samenstelling van de algemene concilies en de rol van academici in het conciliarisme zijn reeds onderwerp van onderzoek geweest.⁵⁵

⁵¹ Voorbeelden: M. Baelde, *De Collaterale Raden onder Karel V en Filips II (1531-1578)* (Verhandelingen Koninklijke Academie, Kl. der Letteren 60; Brussel 1965); A. Gaillard, *Le Conseil de Brabant. Histoire-Organisation-Procédure*, dl. 3 (Brussel 1902) 335 e.v.

⁵² Voorbeelden: N. Bulst, *Les députés aux États généraux de France de 1468 et 1484, La Prosopographie*. (noot 18), 265-272; W. Paravicini, 'Ordonnances de l'Hôtel' und 'Escroes des gaiges'. Wege zu einer prosopographischen Erforschung des burgundischen Staats im fünfzehnten Jahrhundert, *Medieval Lives* (noot 18), 243-266. Zie verder voor de Nederlanden de voorbeelden gegeven in H. De Ridder-Symoens, *Possibilités de carrière et de mobilité sociale des intellectuels-universitaires au moyen âge, Medieval Lives* (noot 18) 343-358.

⁵³ Zie voorbeelden in Part III. *Prosopography of Ecclesiastical Elites* van *Medieval Lives* (noot 18), 91-200 en in Th. de Hempinne, Over kanunniken (noot 1) en H. Millet, Des fastes pour l'église de France, *Revue Mabillon*, n.s. 1 (tome 62) (1990) 326-329.

⁵⁴ D. Wojtecki, *Studien zur Personengeschichte des deutschen Ordens im 13. Jahrhundert* (Quellen u. Studien z. Geschichte des östlichen Europa 3; Wiesbaden 1971) en K. Scholz, *Beiträge zur Personengeschichte des deutschen Ordens in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Phil. Diss. Münster 1969 (Quellen u. Studien z. Geschichte des östlichen Europa 4; Wiesbaden 1976); H. Boockman, *Die Rechtsstudenten des Deutschen Ordens, Festschrift Hermann Heimpel*, dl.2 (Göttingen 1972) 313-375.

⁵⁵ H. Müller, Zur Prosopographie des Basler Konzils: Französische Beispiele, *Annuaire Historiae Conciliorum*, 14 (1982) en H. Millet, Les Français du Royaume au Concile de Pise (1409), *Crises et réformes dans l'église. De la réforme grégorienne à la préréforme*. 115e Congrès national des

5) Kunstgeschiedenis

Kunstenaars worden meer en meer als een kollektiviteit, als een beroepsgroep beschouwd.⁵⁶ Verhelderend op dit gebied is P. Burke's studie over de Italiaanse Renaissance die uitvoerig steunt op prosopografisch onderzoek (600 schilders, beeldhouwers, schrijvers, wetenschappers en musici).⁵⁷ Dank zij deze aanpak krijgen we een indringend beeld van de verschillen in sociale achtergrond en opleiding van enerzijds de kunstenaars (handarbeid) en anderzijds de humanisten en wetenschappers (geestesarbeid) en een goed inzicht in de werking van het maecenaat.

Op meer bescheiden basis kwam E. Cornelis tot analoge konklusies dank zij het doorlichten van alle leden van de Sint-Lucasgilde in het laat-middeleeuwse Gent.⁵⁸

6) Humanisme

Burke's benadering van het humanisme is nog niet populair onder historici. Wel bestaan er voor verschillende landen repertoria van humanisten. Deze zijn dikwijls niet echt met prosopografische doeleinden samengesteld waardoor hun direkte bruikbaarheid voor prosopografisch onderzoek beperkt blijft. Zo bestaat er voor Italië een volledig bio-bibliografisch repertorium van de Italiaanse humanisten en van allen die iets met de studie der Antieken te maken hebben.⁵⁹ Voor de Nederlanden beschikken we over het bio-bibliografisch repertorium van A. Gerlo en L. Vervliet, met supplement van M. De Schepper.⁶⁰ De gegevens zijn te summier en te ongelijk om als basis voor prosopografische studies te dienen. Het biografisch repertorium van alle humanisten uit Bohemen daarentegen maakt het wel mogelijk om een

sociétés savantes, 1990, Avignon, Eglise au Moyen Age (Parijs 1991) 259-285.

⁵⁶ X. Barral I Altet (éd.), *Artistes, artisans et production artistique au moyen âge. Vol. I: Les hommes. Colloque international CNRS- Rennes II, mai 1983* (Paris 1986).

⁵⁷ P. Burke, *The Italian Renaissance* (Londen 1987); op blz. 251-252 geeft Burke een korte beschrijving van zijn populatie.

⁵⁸ E. Cornelis, De kunstenaar in het laat-middeleeuwse Gent. I. Organisatie en kunstproductie van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 41 (1987) 97-128; II. De sociaal-economische positie van de meesters van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw, *ibidem*, 42 (1988) 95-138.

⁵⁹ 5 dln, ed. Cosenza, 21967.

⁶⁰ *Bibliographie de l'humanisme des anciens Pays-Bas avec un répertoire bibliographique des humanistes et poètes néo-latins, supplément 1970-1985, avec compléments à l'édition de A. Gerlo et H.D.L. Vervliet* (Bruxelles 1972) sous la rédaction de Marcus De Schepper, avec la collaboration de C.L. Heesakkers (Kon. Vlaamse Acad.; Brussel 1988).

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

systematisch beeld te krijgen van origine, opleiding, beroep en activiteiten op intellectueel en cultureel vlak van de Boheemse humanisten.⁶¹

7) Intellectuele en wetenschapsgeschiedenis

Zoals kunsthistorici hebben ook cultuur- en wetenschapshistorici de neiging om zich hoofdzakelijk te concentreren op het leven en werk van corypheeën en hun epigonen. Systematisch onderzoek naar een groep wetenschappers is zeldzaam. Uiteraard komt de prosopografie hiervoor in aanmerking. Een interessant voorbeeld geeft het onderzoek dat thans lopend is over astrologen in Europa.⁶² Dergelijke overzichtsstudies vormen de ideale achtergrond om de individuen, die zeker nog hun biografen verdienen, te plaatsen.⁶³

8) Universiteitsgeschiedenis

Een van de meest dankbare onderzoeksgebieden voor de toepassing van prosopografie is de universiteitsgeschiedenis: studies over professoren, wetenschappers, studenten en afgestudeerden. Grote databases worden thans aangelegd.⁶⁴ Dank zij de toepassing van de prosopografie is de belangstelling voor universiteitsgeschiedenis sterk toegenomen. Ze is zich meer naar de

⁶¹ *Enchiridion renatae poesis Latinae in Bohemia et Moravia cultae*, Opus ab A. Truhlar et K. Hrdina inchoatum, J. Hejnic et J. Martínek continuaverunt, 5 vol. (Praag 1966-1982). Zie hierover F. Smahel, L'Université de Prague de 1433 à 1622: recrutement géographique, carrières et mobilité sociale des étudiants gradués, *Les Universités européennes du XVIIe au XVIIIe siècle. Histoire sociale des populations étudiantes*. Tome 2. Etudes rassemblées par D. Julia & J. Revel (Recherches d'hist. et de sc. sociales - Studies in History and Social Sciences 18; Parijs 1989) 82-84.

⁶² J.-P. Boudet, Les astrologues européens et la genèse de l'état moderne (XIIIe-XVIIe siècles): une première approche, *L'état moderne* (noot 19)

⁶³ Zie voorbeelden in Part VI. *Prosopography of Intellectual Elites van Medieval Lives* (noot 18), 303-358. Het nummer 9.1 (1991) van *Batavia Academica* bespreekt de lopende onderzoeksprojecten van de Fryske Akademy m.b.t. Friese intellectuelen in de middeleeuwen en de nieuwe tijd.

⁶⁴ P. Denley, University records, Social History, and the Creation of Large Databases, *History of Universities*, 8 (1989) 219-229 (Essay Review). S. Zijlstra, Studie en carrière van de Friezen 1200-1650: Problemen en perspectieven, *Batavia Academica*, 9.1 (1991) 3-12 stelt het prosopografisch onderzoeksproject voor dat beoogt alle Friezen die tot 1650 een universiteit bezochten te achterhalen en te identificeren. Een vergelijkbaar onderzoek voor Beieren is enkele jaren geleden opgestart aan de katholieke universiteit van Eichstätt; het project o.l.v. H. Dickerhof en R. Müller en H. Schmid wordt eveneens besproken in *Batavia Academica*, 9.1 (1991) 38-40. Voor Engeland: R. Evans, The Analysis by Computer of A.B. Emden's Biographical Registers of the Universities of Oxford and Cambridge, *Medieval Lives* (noot 18) 381-394; J.K. McConica, The prosopography of the Tudor University, *Journal of Interdisciplinary History*, 3.3 (1973) 543-554.

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

sociale geschiedenis gaan oriënteren zonder dat intellectuele, institutionele en professionele aspecten verwaarloosd worden.

Tot nu toe zijn de meeste studies gewijd aan de samenstelling van de studentenbevolking in een universiteit, natie of college, de geografische herkomst van de studenten, de latere carrières, de relatie universiteit-maatschappij. Zoals reeds vermeld is men ook gestart met prosopografisch onderzoek naar professoren.⁶⁵

9) Financiële en economische geschiedenis

Er is relatief weinig prosopografisch onderzoek gedaan naar economische en financiële middens, bankiers⁶⁶, ondernemers en handelaars⁶⁷, wisselagenten, hereboeren (eigenerfden), enz. Nochtans lenen deze groepen zich uitstekend voor dergelijk onderzoek.⁶⁸

10) Militaire geschiedenis

Ook hier zijn talrijke toepassingen mogelijk, vooral van het hoger kader zoals bewezen wordt door de studies van G. Lind voor Skandinavië, weliswaar voor de nieuwe tijd.⁶⁹

11) Vrouwengeschiedenis

De vrouwen zijn eerder stiefmoederlijk behandeld wat nog niet betekent dat prosopografen ze helemaal verwaarlozen. Kloosterzusters genieten zeker het meeste aandacht⁷⁰. Daarnaast krijgen ook Hollandse gravinnen⁷¹ en zelfs travestieten⁷² prosopografische belangstelling.

⁶⁵ Voor methodologische aspecten en resultaten zie J. Verger, *Problèmes et limites de la prosopographie universitaire à partir des institutions universitaires elles-mêmes* en H. De Ridder-Symoens, *Reconstruction du milieu universitaire au niveau régional: possibilités et limites*, beide in *L'état moderne* (noot 19).

⁶⁶ A. Esch, *Bankiers der Kirche im Großen Schisma, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 46 (1966) 277-398.

⁶⁷ J. Bottin, *Elites marchandes et connaissance du grand commerce au début de l'époque moderne: Bilan provisoire d'une expérience rouennaise*, *L'état moderne* (noot 19).

⁶⁸ W. von Stromer, *Wirtschaftsgeschichte und Personengeschichte, Zeitschrift für Historische Forschung*, 2 (1975) 1-42.

⁶⁹ In het Engels verschenen: G. Lind, *Military and absolutism. The army officers of Denmark-Norway as a social group and political factor, 1660-1848*, *Scandinavian Journal of History*, 12 (1987) 221-243.

⁷⁰ J.A. Nichols, *Why found a medieval cistercian nunnery?*, *Medieval Prosopography*, 12.1 (1991) 1-28; E. Koch, *Aspecten van de kloosterintrede van adellijke vrouwen in de late Middeleeuwen; het Norbertinessenklooster van Sint-Gerlach te Houthem, circa 1200-1600*, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* (Jaarboek van het Sociaal-Historisch centrum voor Limburg), 33 (1988) 1-61. E. Koch bereidt aan de Vrije

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

12) Varia

De overzichten van prosopografische arbeid die per land in *Medieval Prosopography* verschijnen en de bijdragen in de kongresbundels geven blijk van veel verbeeldingskracht bij historici. Er zijn nog weinig onderwerpen die prosopografisch onberoerd blijven. Zo tracht G. Lind voor de vroegmoderne tijd met de hulp van prosopografie en de computer sociale realiteiten te achterhalen via naamgeving en heeft M. Ornato een programma ontwikkeld om de vermeldingen in de middeleeuwse bronnen van de zeer gekompliceerde verwantschappen (*parentés*) met de computer te identificeren en te uniformeren.⁷³

Zoals reeds gezegd is deze opsomming niet exhaustief. Ze wil slechts aantonen dat er weinig terreinen in de geschiedbeoefening zijn waarvoor prosopografisch onderzoek onmogelijk is. Of al deze experimenten het historisch onderzoek echt vooruit helpen zal de toekomst uitwijzen. Dit type onderzoek leent zich in ieder geval uitstekend als kwantificeerbaar onderdeel van een omvattend (kwalitatief) onderzoek. Zuiver prosopografische studies hebben uiteraard een even goede reden van bestaan. Op welke wijze ze kunnen ingezet worden tonen de twee grote Europese projecten die thans op stapel staan nl. de *A History of the University in Europe* in vier banden onder de patronage van de *Conférence Européens des Recteurs* (CRE) te Genève gevestigd⁷⁴ en *The Origin of the Modern State in Europe* in acht banden onder de patronage van de *Fondation européenne de la science* (*European Science Foundation*, ESF) gevestigd te Straatsburg.⁷⁵

Universiteit Amsterdam een proefschrift voor over de kloosterintrede van adellijke vrouwen in Oost-Nederland. Het onderzoek draagt een sterk prosopografische stempel.

⁷¹ E.H.P. Cordfunke, *Gravinnen van Holland. Huwelijk en huwelijkspolitiek van de graven uit het Hollandse huis* (Zutphen 1987).

⁷² R. Dekker & L. van de Pol, *Vrouwen in mannenkleren. de geschiedenis van een tegendraadse traditie in Europa 1500-1800* (Amsterdam 1989).

⁷³ G. Lind, Name giving styles and the perception of social reality, *L'état moderne* (noot 19); M. Ornato, Un outil pour la prosopographie de l'entourage royal français à la fin du Moyen Age : PERSONPUB., *L'état moderne* (noot 19).

⁷⁴ De eerste band over de middeleeuwen is in november 1991 bij Cambridge U.P. verschenen (eindredactie H. De Ridder-Symoens). Band twee over de Nieuwe Tijd moet einde 1992 verschijnen. Banden drie en vier (19de en 20ste eeuw zijn in voorbereiding).

⁷⁵ De algemene leiding van dit projekt berust bij W. Blockmans. Alle banden zijn nog in voorbereiding. Het is vooral het boekdeel dan handelt over *Elites and State Building in Europe (13th-18th centuries)* dat sterk de stempel van de prosopografie zal meedragen.

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

Het Doornikse kapittel en zijn kanunniken

Komen we terug naar de beide boekdelen van J. Pycke. Deze bevatten vooreerst de elementen die iedere goede wetenschappelijke studie moet bevatten: een voorstelling van het onderzoek, een overzicht van het gedane voorwerk (*status quaestionis*), een bespreking van de beschikbare en gebruikte bronnen, de kronologische afbakening, analyse en syntese, tabellen, kaarten, bijlagen (*listes et pièces justificatives*) en indices.

Volgende elementen maken deze studie, bestaande uit een deel biografieën (*Répertoire*) en een deel syntese (*Le Chapitre*) tot een volwaardige prosopografische studie:

1. Er is een duidelijke probleemstelling, nl. organisatie, werking en ledenbestand van het Doornikse katedraalkapittel (*Le Chapitre*, p.V-IX).
2. De te onderzoeken doelgroep is duidelijk omschreven: de kanunniken en daarbinnen meer speciaal de dignitarissen van het kapittel (*Répertoire*, p.XI-XIII).
3. Het biografisch repertorium is in extenso uitgegeven (het volledige deel *Répertoire*).
4. Er is een duidelijke presentatie van de vragen die gesteld worden aan de doelgroep wat leidt tot een systematische en uniforme opbouw van de biografieën (*Répertoire*, p.XIV-XVIII). Pycke volgt hier het model van de nieuwe reeks van de *Germania Sacra*; de presentatie van de biografieën is derhalve tematisch en niet literair.⁷⁶
5. De syntese (het volledige deel *Le Chapitre*) bevat veel meer dan de gegevens die voortvloeien uit de biografieën. Volgende aspecten komen er in aan bod:
 - een grondige analyse van de bronnen; dit is noodzakelijk en ook verhelderend voor een prosopografische studie die betrekking heeft op de periode van de hoge middeleeuwen (late 11de-13de eeuw);
 - het historisch kader, hier de bisschopsstad Doornik (kerkelijke, politieke en institutionele organisatie, sociale en beroepsstructuren);
 - de samenstelling, benoeming, geografische en sociale achtergrond en beroepsactiviteiten van de kanunniken buiten het kapittel;
 - organisatie en werking van het kapittel met ondermeer aandacht voor de dignitarissen, economische en financiële aspecten (prebenden, inkomsten en uitgaven);
 - taken van het kapittel en van haar leden, ondermeer tijdens het officie, in de zielzorg, het onderwijs, de armen- en ziekenzorg.

⁷⁶ H. Millet geeft een mooi voorbeeld van de presentatie van biografische gegevens in beide vormen in: *L'ordinateur et la biographie ou la recherche du singulier, Problèmes et Méthodes de la Biographie* (noot 3) 115-127.

PROSOPOGRAFIE EN MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS

Deze studie is dan ook meer dan alleen een prosopografisch onderzoek. De resultaten tonen hoe een klassieke studie over de geschiedenis van een kerkelijke instelling in de middeleeuwen aan mogelijkheden en rijkdom wint dank zij de toepassing van de prosopografische methode. En dat het ondanks de bronnenschaarste voor deze periode mogelijk is om voor welbepaalde onderwerpen grondige prosopografische studies te maken wordt door deze studie bevestigd. Door het publiceren van de biografieën waarop een deel van de syntese steunt, kan de lezer de gegevens beter plaatsen en natrekken.

En bovendien zal dit repertorium dankbaar geraadpleegd worden door eenieder die in een andere kontekst met Doornikse kanunniken te doen heeft. Dit is des te belangrijker als men weet dat slechts 40% onder hen uit het Doornikse stamt, ca 40% uit de rest der Lage Landen, ca 15% uit Frankrijk en 5,5% uit Italië.⁷⁷

Ik zou dit overzicht willen besluiten met nagenoeg dezelfde woorden als waarmee Th. de Hemptinne haar bespreking in 1987 eindigde: dank zij nieuwe methodes en verfijnde technieken worden boeiende historische studies geschreven die nieuw licht werpen op tot nu toe verborgen aspecten van de middeleeuwse maatschappij.

⁷⁷ Deze procenten zijn berekend op de 75% van de naar origine geïdentificeerde kanunniken, nl. 292 op 390. Wat de cijfers betreft raakte Pycke wat in de knoei: in het *Répertoire*, p. XI spreekt hij van 385 geïdentificeerde personen; de biografieën zijn genummerd van 1 tot 389 (hiervan zijn zes nummers niet gebruikt en zijn er twee bisnummers) en van 390 tot 440 (deze laatste behelzen de biografieën van geestelijken die uiteindelijk niet weerhouden zijn als kanunniken van Doornik). Bij de bespreking van de leden van het kapittel rekent hij met een populatie van 390 (*Le Chapitre*, p. 72, 74, 86).